

ДУХОВНІ ПОСТУЛАТИ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА В КОНТЕКСТІ РОМАНУ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «АПОСТОЛ ЧЕРНІ»

У статті простежено послідовне і чітке проявлення духовних настанов митрополита Іларіона (Івана Огієнка) в ідеологічному і текстуальному просторі роману О. Кобилянської «Апостол черні». Акцентовано на паралелях у розумінні важливості патріотичного духовенства для розбудови української державності, що осмислюються в контексті евангельських істин та українських національно-визвольних змагань.

Ключові слова: священик, пастир, апостол, мораль, нація, мова, державність, національна самосвідомість, духовне піднесення, формування особистості.

Питання глибини осмислення реалій і викликів певної історичної доби у художніх полотнах письменників, що завжди заполонювало увагу літературознавців, критиків і культурологів, покликане до існування насамперед тим фактом, що українська культурна еліта – будителька історичної пам'яті та самосвідомості народу – традиційно перебирала на себе роль національного проводу.

До такого обов'язку і відповідальності почувалася причетною і Ольга Кобилянська, апологетка інтелігентського середовища, яка у своєму романі «Апостол черні» та й інших творах («Думи старика», «Через кладку», «Зійшов з розуму») порушує проблему державотворення і формування особистості інтелігента-державотворця, здатного зреалізувати доленосне для української нації задання. Глибиною усвідомлення важливості національно-визвольних змагань та ідеї української державності письменниця перегукується з відповідними поглядами і переконаннями митрополита Іларіона (в миру – Івана Огієнка), свідомого представника українського політикуму й духовного проводу, що своїм душпастирським словом прищеплював українству високі патріотичні почування.

Тема національно-визвольних змагань і державотворення у прозі О. Кобилянської ніколи не ставала об'єктом уваги літературознавців, а «крамольні» твори згадувалась переважно у негативно-критичному світлі. Ширше охопив замовчуваний спадок письменниці Н. Томашук [14], задіявши до наукового аналізу і «непопулярний» у радянському літературознавстві роман «Апостол черні». Проте лише на сучасному етапі розвитку вітчизняної і зарубіжної україністики дослідники мають змогу по-справжньому заглибитись у проблематику роману, осмислити авторську позицію письменниці, окреслити характерні риси її стилевого почерку. Серед праць на цю тему відзначимо студії В. Жили [4], І. Демченко [2], М. Крупи [8], Ю. Микоянчик [9], Л. Жижченко [3], О. Слоньовської [13] та інших дослідників. У цьому ряді працьзгадаємо також і наш доволі ґрунтовний аналіз роману «Апостол черні» у дослідженні «Ольга Кобилянська: Знайома постать у новому ракурсі» [11].

У теперішній нашій студії зробимо спробу пошуку паралелей і перегуків громадянських позицій і переконань О. Кобилянської, проявленіх у романі «Апостол черні», та моральних настанов Івана Огієнка, відбитих у численних проповідях та душпастирських посланнях митрополита Іларіона, одного з очільників національно-визвольних змагань українства у їх духовному вимірі. Саме в руслі таких міркувань хочеться передусім акцентувати на образі священика, який окреслює в романі О. Кобилянська, порушуючи тим самим проблему суспільного значення і ролі душпастиря, носія та поширювача норм християнської моралі, що втілює у собі взірець громадянського та етичного ідеалу.

Образ ідеального українського священика різьбила і вдосконювала письменниця протягом всієї своєї творчості, почавши роздуми над цим питанням ще у своїх юнацьких щоденниках і довершивши творчі пошуки в останньому романі «Апостол черні». Герой роману О. Кобилянської – священик Іван Захарій, як і митрополит Іларіон, Словом Божим і прикладом власного жертвового пастирського служіння виховує своїх парафіян не тільки в любові до Бога і близького, а й у дусі відповідальності за долю рідного краю.

Письменниця завжди прагнула до створення ідеалу вищої, досконалої людини, що переважає оточення тонкістю своєї душевної, психологічної організації, висотою духовних запитів і моральних та інтелектуальних якостей в поєднанні з високими патріотичними почуваннями. Такий ідеал О. Кобилянська намагалась втілити і в образі українського священика та шукала його рис і виявів серед свого найближчого оточення. Ще коли Ользі було 5-6 років, сім'я Кобилянських, проживаючи в Сучаві, зближується з родиною греко-католицького священика Йівдака відомого українського поета Миколи Устияновича (1811-1885). Саме в його домі, як згадувала пізніше письменниця, діти Кобилянських вперше поза стінами рідної хати почули українську мову і пісню [7, с.209]. Чи не з того знайомства зароджується і прагнення письменниці викристалізувати як зразок для наслідування тип-модель українського душпастиря.

Про священика Миколу Устияновича О. Кобилянська так пише у своїй автобіографії : «Достойний білоголовий поет Николай, на которого ззирилися мы, діти, а за нами и его парохіяни, мов на святого. Ніколи я не бачила в своему дальнему житті нічого кращого, такого, що подобало майже на святого, поважнішого, достойнішого, як того чоловіка, що і досі стоїть у моїй душі як ідеал духовного отца...» [7, с.209]. Отож, цілком ймовірно, що саме греко-католицький парох Микола Устиянович і став прототипом образу отця Івана Захарія у романі Кобилянської «Апостол черні». Не випадково особа цього душпастиря асоціюється в уявленні центрального героя роману Юліана Цезаревича з образом свято-го, адже саме таке враження спровадила на письменницю постать М. Устияновича.

Та чи не таким і повинен бути, за євангельськими настановами, справжній жертвовний служитель Христової Церкви. А настанови ці, що мають керувати життям душпастиря, заповідані верховним Священиком, Ісусом Христом, більш ніж конкретні і недвозначні: «Ви знаєте, що ті, що вважають себе за князів у народів, панують над ними, а іхні вельможі їх тиснуть. Не так буде між вами, але хто з вас великим бути хоче, – нехай буде він вам за слугу. А хто з вас бути першим бажає, – нехай буде всім за раба. Бо Син Людський прийшов не на те, щоб служили Йому, але щоб послужити, і душу Свою дати на викуп за багатьох» (Мр. 10: 42-45); «Я – Пастир Добрій! Пастир добрий кладе життя власне за вівці» (Ів. 10: 11); «Візьміть на себе ярмо Мое і навчтесь від мене, бо Я тихий і серцем покірливий» (Мт. 11: 29); «А коли обмив ноги вам Я, Господь і Вчитель, то повинні й ви один одному ноги вмивати. Бо то Я вам приклада дав, щоб і ви те чинили, як Я вам учинив» (Ів. 13: 14-15); «Оце Моя заповідь, – щоб любили один одного ви, як Я вас полюбив! Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх» (Ів. 15: 12-13); «Ви світло для світу [...] ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли Отця вашого, що на небі. [...] Отож, будьте досконалі, як досконалі Отець ваш Небесний!» (Мт. 5: 14, 16, 48); «Не можете Богові служити й мамоні» (Мт. 6: 24) [1].

Наслідуючи настанови свого Учителя, апостол Петро у посланнях до пресвітерів закликав: «...пасіть стадо Боже, що у вас, наглядайте не з примусу, але добровільно по-Божому, не для брудної наживи, а ревно, не пануйте над спадком Божим,

але будьте для стада за взір» (1 Петр. 5: 2-3) [1]. Він-бо добре пам'ягав непримиренне ставлення Христа до фарисеїв з їх лицемірством і корисливістю: «Стережіться фальшивих пророків, що приходять до вас ув одежі овечій, а всередині – хижі вовки. По їхніх плодах ви пізнаєте їх» (Мт. 7: 15-16); «...за вчинками їхніми не робіть, бо говорять вони, – та не роблять того! [...] Горе вам, книжники та фарисеї, лицеміри, [...] назовні здається людям за праведних, а всередині повні лицемірства та беззаконня!» (Мт. 23: 3, 27-28); «Лицеміре, – вийми перше колоду із власного ока, а потім побачиш, як вийняти заскалку з ока брата твого!» (Лк. 6: 41) [1].

Ідею свідомої жертвотності священства відстоював і сучасний послідовник апостолів митрополит Іларіон, що підтверджував свої переконання не лише палким словом душпастиря, а й усім своїм стражденним і подвижницьким життям патріота. Як слухно твердить Г. Сагач, митрополит «палко відстоює високе правне становище українського духовництва, яке завжди посідало привілейоване положення в українському суспільстві як його освічений стан, як будівничий клас Держави, як національне, авторитетне, народне явище в духовному житті українського суспільства, [...] надихає до жертвового служіння Богу й Україні: «Наймиліша жертва для Господа – то служба близьньому, служба й усім близьнім – народові» [12, с.10, 12]. «Коли не вмімо служити Народові, – зазначає митрополит Іларіон, – вчімся від нашого найбільшого вчителя, – Самого Ісуса Христа. Найкраща служба Богові – це служба Народові!...» [5, с.2].

Великого значення надавав І. Огієнко і високій ролі духовенства у збереженні і розвиткові рідної мови, адже, на думку митрополита, «без добре виробленої рідної мови немає всенародної свідомості, без такої свідомості нема нації, а без свідомої нації – нема державності як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку і виявлення» [10, с.3]. Автор перекладу Біблії українською мовою вважав, що вкрай необхідно «дати українському народу можливість хвалити Бога на рідній мові й Святым Письмом підтримувати в ньому певність в його національній індивідуальності, вести його від темряви занепаду до світла самосвідомості, щоб і в храмі він бачив, що живе український народ, що жити він може і жити буде» [15].

Когорту таких священиків-патріотів, ідеальних пастирів людських душ і представляє герой роману О. Кобилянської «Апостол черні» – отець Іван Захарій. О. Кобилянська виводить образ о. Захарія за рамки суто родинних відносин і показує його насамперед як духовного наставника народних мас, вихователя свідомих громадян. Як і в інших своїх творах («Царівна», «Думи старика», «Ніоба»), в романі письменниця твердо обстоює необхідність релігії для народу, але нести «Христову науку» в народ, на її думку, має справжній «апостол черні», «апостол любові», який, за словами о. Захарія, «мусить бути і творчим духом моралі, серця і ума. Мусить ним справді наскрізь бути – не фарисействувати в користь особистих, егоїстичних цілей, нижчих від тої «черні», між якою живе і годується» [6, с.48].

Саме таким справжнім «апостолом черні» й постає в романі образ о. Захарія, який щедро розсіває християнські ідеї, запалює оточення задумами духовного, ідейного піднесення. Як цілком правдиво стверджує В. Жила, О. Кобилянська «змальовує його з симпатією, наділяючи прикметами скромності, простоти, глибокого розуміння психології мас народу та вмінням невимушшеного спілкування з людьми» [4, с.70]. Добрій і мудрий душпастир не цурається громади, живе радощами і бідами своїх парафіян, добре знає їх повсякденні турботи, з відкритим щирим серцем і палким Христовим словом заходить в їх убогі хатини, подаючи мудру пораду і практичну допомогу. Отець Захарій був, як говорили про нього, «без лакімства на матеріальні здобутки». Ці здобутки йшли у нього для «бідних, голодних у громаді, на шкільні книжки [...] на сирітську касу [...] для калік» [6, с.152].

Поважний і благородний «апостол любові», ім'я якого люди згадують з пошаною, дбає про моральне виховання своїх парафіян, їх освітній і культурний рівень. Найвищою метою праці та й усього життя цього священика було виховати із своїх покутівців «зразки культури». З відрадою говорить о. Захарій, що люди в його парафії «добрі і не без охоти до просвіти і організації», і непохитно вірить, що зерно, яке засіває в їх душі, мусить колись само зійти. Жертовний, терпеливий і безкорисний, душпастир прагнув виховати нове покоління, яке дорожитиме християнськими ідеалами, житиме чесно, морально: «Викладав дітям під голим небом Христову науку, вчив їх любити і шанувати один одного, триматись з собою, [...] і поборювати брехню, хоч би яку дрібненьку» [6, с.46]; а будучи палким патріотом, підносив національну свідомість парафіян, вчив їх «за свою мову і права уступатися», «свою землю любити, ворогам не відступати, боронити, садити обробляти [...] ще й самим з неї добутки продавати» [6, с.120].

За своєю Покутівкою, парафіянами о. Захарій бачить Україну, увесь народ, його чесноти і вади, тож схиляючи молодого Цезаревича до богословських студій, переконує його в потребі натхнених священиків, які мали б чистою евангельською правдою і наукою відроджувати душу українського народу. В думках цього поважного і далекоглядного пастиря відлунюють Шевченкові слова: «І день іде, і ніч іде. / І, голову скопивши в руки, / Дивується, чому не йде / Апостол правди і науки?» [16, с.315]. Адже церква, віра, релігія, як справедливо зауважує Л. Білецький, тільки тоді «буде мати силу і авторитет в народі», коли «стоятиме на сторожі свободи народу, а не неволі, на сторожі Божої правди, а не зла, любові, а не ненависті, просвіти, а не темряви, єдності і повної згоди, а не розбрата і ворожнечі» [16, с.352]. А релігії поруч із просвітою і наукою у справі духовного розвою українського народу о. Захарій надає виняткового значення. «Наш простолюд, – говорить він Юліанові, – поки що лише матеріал, з якого повинен витворитися народ, а праця в цьому напрямку вимагає також сумлінних і просвічених душ пастирів» [6, с.50].

Будучи справжнім «апостолом народу», о. Захарій бачить у його масах не лише «чернь», «простолюд», а помічає також і «глибини», «золото». «Глибінь» прийде сама, – твердить душпастир, – бо вона не «геній», як сказав Гете, а лише природа. Подумайте про Шевченка, про Франка та інші наші глибини, що вийшли не з іншої верстви, як з «черні» [6, с.49]. Але, щоб це золоте осердя народу, ці глибини могли розкритися вповні, треба просвіщати його, «почавши від тілесної культури аж до високого розвою його духовості» [6, с.49].

Досвідчений священик розуміє, що нужда, темнота, а основне – неволя, зоставила український народ далеко позаду інших високорозвинених культурних європейських народів, що мають свою державу, незалежне право на власний авtoхтонний розвиток, на рідну мову, освіту. Але в той же час він свято вірить, що, хоч довголітня неволя і полішила на душі українського народу важкий карб, проте глибинне осердя тієї душі залишилось незламним, що за зовнішньою покірністю долі, апатичністю й байдужістю українця криється могутній внутрішній потяг до волі. А тому й усвідомлює, що на плечах патріотично настроєної національної інтелігенції лежить надзвичайно відповідальний обов'язок перед своїм народом – сприяти зростанню його самосвідомості, пробудженням його притаеної могутності, творчих сил, розкриттю його великих і глибоких вартостей, щоб він міг піднести до найвищих висот духовного розвитку і дати як найкращі плоди в скарбницю загальнолюдської культури й поступу. «Наш народ є тою клавіатурою, – говорить о. Захарій, – з якої можна і мусимо добути звуки, що стали б з часом [...] мистецько викінченим твором» [6, с.48].

Як бачимо, О. Кобилянська у своєму останньому романі «Апостол черні» свідомо підходить до створення ідеального образу українського священика, що мав би неоцінений виховний потенціал і міг би стати достойним зразком для наслідування. Таким чином, цілком логічним видається заявлене нами твердження про перегук міркувань письменниці у цій площині з позиціями і перевонаннями митрополита Іларіона щодо особи ідеального душпастиря.

Викладені у нашій студії судження посилюють необхідність і важливість продовження дослідницьких пошуків у цьому напрямку, зокрема і в плані осмислення паралелей і дотичних поглядів у сприйнятті й потрактуванні Ольгою Кобилянською та Іваном Огієнком безпосередньо самих ідейних засад українських національно-визвольних змагань.

Список використаних джерел:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / [перекл. проф. Івана Огієнка]. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1168 с.
2. Демченко І. «Апостол черні» Ольги Кобилянської як твір про українського священика / І. Демченко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Слов'янська філологія. – Чернівці : Рута, 1999. – Вип. 58-59. – С. 97-100.
3. Жижченко Л. Проблема як фактор жанротворення в романі «Апостол черні»/ Л. Жижченко// Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Слов'янська філологія. – Чернівці : ЧНУ, 2004. – Вип. 216-217. – С. 94-100.
4. Жила В. Роля християнських ідей в романі «Апостол черні» / В. Жила // Збірник на пошану Ольги Кобилянської / [за ред. О. Кисілевської-Ткач]. – Мюнхен : Український Вільний Університет, 1991. – С. 69-74.
5. Іларіон, Митрополит. Служімо своєму народові! (Слово Високопреосвященішого Іларіона, Архиєпископа Холмського й Підляського, на III-му з'їзді О.о. Деканів дня 10 лютого 1942 р.) / Митрополит Іларіон. – Холм, 1942. – 8 с.
6. Кобилянська О. Апостол черні : [повість] / О. Кобилянська. – Львів : Каменяр, 1994. – 243 с.
7. Кобилянська О. Про себе саму: Автобіографія в листах до професора д-ра С. Смаль-Стоцького / О. Кобилянська // Ольга Кобилянська. Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади. – К. : Дніпро, 1982. – С. 206-219.
8. Крупа М. Апостол любові / М. Крупа// О. Кобилянська. Апостол черні. – Тернопіль : Збруч, 1994. – С. 5-11.
9. Микосянчик Ю. Українська інтелігенція в романі Ольги Кобилянської «Апостол черні» / Ю. Микосянчик // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Слов'янська філологія. – Чернівці : Рута, 1999. – Вип. 58-59. – С. 93-97.
10. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / І. Огієнко. – К. : АТ «Обереги», 1994. – 72 с.
11. Починок Л. Ольга Кобилянська: Знайома постать у новому ракурсі / Л. Починок. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2005. – 192 с.
12. Сагач Г. Гомілетика Івана Огієнка і сучасність / Г. Сагач // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : К-ПДУ, ред.-вид. відділ, 2007. – Вип. IV. – С. 5-13.
13. Слоньовська О. «Крамольні проблеми» повісті «Апостол черні» Ольги Кобилянської / О. Слоньовська// Дивослово. – 2000. – №11. – С. 32-35.
14. Томашук Н. Ольга Кобилянська: Життя і творчість / Н. Томашук. – К. : Дніпро, 1969. – 237 с.
15. ЦДАВО України, ф.1072, оп.1, спр.26, арк.3-4.
16. Шевченко Т. Кобзар: / Т. Шевченко ; [редакція, статті та пояснення Леоніда Білецького]. – Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук в Канаді. Інститут шевченкознавства. Видання накладом Видавничої Спілки «Тризуб», 1954. – Т. IV. – 556 с.

The article traced the consistent and clear manifestation of spiritual guidance of Metropolitan Ilarion (Ivan Ohienko) in the ideological and textual space of novel «The Apostle of the mob» of O. Kobylyanska. The attention to parallels in understanding the importance of patriotic clergy for the development of Ukrainian statehood, which interpreted in the context of gospel truths and Ukrainian national liberation struggle.

Key words: priest, pastor, apostle, moral, nation, language, statehood, national consciousness, spiritual growth, identity formation.

Отримано: 03.05.2017 р.